

5. Ləyaqət uğrunda savaş

İşğalın, köçkünliyiün taleyinə zillətlər yazmış olduğu insanlar bir neçə cəbhədə döyüşürlər. Onlar həm dolanışqı imkan qazanmaq, həm də öz kimliklərini itirməmək, ləyaqətlərini qorumaq uğrunda mübarizə aparırlar. Ağır günlərin, bu dəhşətli filmə bənzər hər epizodu, demək olar ki, nadir psixoloji savaş seriallarıdır. Onsuz da Ulduz Qasımın ədəbi qəhrəmanları tələdən ağır zərbə almış insanlardır. Əslinə qalsa, onlar çox şey itiriblər. Və yalnız güvənləri ləyaqətləridir. Bu yöndən yanaşanda "Ağ göyərçinlər" romanının əsas qəhrəmanı Zeynəb ananın təmsalində Qarabağ yarası ilə göynəyən insanların ümumiləşmiş obrazını görürük.

Biz artıq qeyd etdik ki, Ulduz Qasımın "Ağ göyərçinlər" romanının qəhrəmanları da digər əsərlərin təsvir etdiyi tale yolunu keçən insanların sırasındadır. Ümumiyyətlə, Ulduz Qasımın əsərlərinin sayısız-hesabsız qəhrəmanları məkan müstəvisində və həyat uğrunda mübarizə motivlərində bir-birinə çox yaxındır. Sanki bunlar qohum insanlardır. İstər şər xislətli obrazlar, istərsə də xeyir niyyətli sürətlər. Doğrudur, bu qəhrəmanların bir çoxu zamana görə müxtəlif dövrlərin adamlarıdır. Hərçənd ki, bu dövrlərin özləri də bir-birindən çox aralı məsafədə deyil. "Ağ göyərçinlər" əsərindəki hadisələrin gedişi sanki başqa bir əsərin diqqətindən kənar qalmış hadisənin təsviridir. Zeynəb başına gələn hadisələr hansısa bir adada baş verən əhvalatlar deyil. Demək olar ki, çoxlarınız tanış olan adamların həyatıdır.

Zeynəb şəhid xanımdır. O yaxşı bilir ki, həyat yoldaşı müharibədə şəhid olub. Qarabağ uğrunda savaşın qurbanıdır. Həm də onu yaxşı bilir ki, övladlarını vətən uğrunda şəhid olmuş ərinin adına layiq böyütməlidir. Hər cür əzab-əziyyətlərə qatlaşır ki, həyat yoldaşı şəhid Yaqubun ruhu ondan incik düşməsin. Amma həyat axarı boyu onun mənəvi mühitinin abəngini daşımağa çalışır. Zəlim və qəddar qaynanası hər vaxtla çıxır ki, onu ailədən didərgin salsın, uşaqları da pərənpərən düşsün. Təki özünün maddi rahatlığı təmin olunsun. Şübhəsiz, bunu qonşular, eləcə də Zeynəbi tanıyan iş yoldaşları bilirilər. Atalar demiş, cıdanı çuvalda gizlətmək olmaz. Bir əhvalat bir məhəllədə baş verirsə, onun ən müxtəlif iştirakçılara yayılması laibüddür. Əlbəttə, Zeynəbin başına gələnləri onun iş yoldaşı Nərgiz müəllim də bilir. Heç kimin yaşamadığı bağ evini ona təklif edir. Zeynəb əvvəlcə tərəddüd etsə də, övladlarının normal oxumağı, əsəblərinin sakitliyi üçün razılamağa olur.

İlk baxışdan adama elə gəlir ki, artıq bu ailənin hər bir problemi öz həllini tapacaq. Uşaqların və Zeynəb müəlliminin başa köçmə ərəfəsindəki yaşantılar kifayət qədər ağırlıdır. Həlim, yumşaq, oğlunun xatirəsinə əziz tutan baba bu ayrılıqdan çox nigarən olur. Məsələ burasındadır ki, baba da bu ayrılığa dözməyin necə çətin olduğunu yaxşı başa düşür. Əlavə bir təsir göstərmək imkanı olmasa da, arvadı Şəfiqənin ünvanına öz narazılığını gizlətmir. Beləliklə, Zeynəb öz uşaqları ilə bağa köçməli olur. Baba təbiətə uyğun olaraq bağa gəlir, onların əhvalatlarını bilmək istəyir.

Baba ilə nəvələrin arasındakı münasibət belə bir həqiqəti dikte edir ki, uşaqlar insanlar arasında gərginləşən münasibətlərin mahiyyətini qədərincə bilməyənlər də, hər halda intuisiya ilə kimin xeyir, kimin şər yolunda olduğunu anlayırlar. Bağa, nəvələrinə yox-

lamağa gələn babanı uşaqlar avtobus dayanacağına qədər yola salır. Elə bu hissiyyətli münasibətin özü oxucuya anladır ki, insanlar təkcə maddi köməyi yox, mənəvi dəstəyi də yüksək qiymətləndirirlər. Baba uşaqlara sonsuz sevgi ilə yanaşır. Onları bəğrına basır. Və evə qayıtmalarını istəyir. Burada Ulduz Qasımın müşahidələri kifayət qədər dəqiqliklə mənəvi oxucunun gözləri qarşısında canlandırır: "İbrahimlə ikimiz də başımızla "yaxşı" - dedik. Anam da onun gəlişindən sonra çox fikir edirdi. Bilmirəm nələr düşürdü, ancaq bir-iki gün özündə deyildi, dinib-danışdı. Sadəcə yeməyimizi verib hostana gədirirdi, ya da ağacların diblərini yumşaldırdı, sulayırdı. Nərgiz müəlliminin dedikləri doğruymuş, çox keçmədi ki, orada yaşayanlardan uşaqlarını hazırladırmaq üçün ananın yanına gələnələr oldu. Anam çox sevinirdi, həmişə deyirdi ki, bir az pul qazanaq, sizə isti qış paltarları alacam, onda heç kimdən seçilməyəcəksiniz. Mənə də deyirdi ki, bu il birinci sinf gedəcəksən, hərfləri bilməyin lazımdır, axşamlar mənə əlifbanı öyrədirdi". Zeynəb müəlliminin işgüzarlığı, uşaqlara diqqətli, qayğılı münasibəti istər-istəməz ətrafdakı ailələrin də diqqətinə cəlb edir. Onun yanına hazırlıq üçün uşaqlar gəlməyə başlayır. Maddi vəziyyətinin çətinliyinə baxmayaraq, ana uşaqlara hazırlıqda kömək etdiyinə görə tamahkarlıq göstərmir. Əksinə, uşaqlara göstərdiyi köməyi özünə bərk bilir. Yusifin də dərslərinə - hələ məktəbə getməyə də, hazırlığı uğurla davam etdirilir.

VIII. "AĞ GÖYƏRÇİNLƏR" AYDINLIĞA DOĞRU

Görünür, həyat insanları sərbəstliyi mənəviyyədə sığdırmaq üçün ehtiyat enerjisi də üzə çıxır. Hər bir çətin vəziyyətdən yeni bir çıxış yolu axtarırlar. İlk baxışdan bəzə elə gəlir ki, ananın maddi cəhətdən çətin durumu uşaqların təhsilinə nəzarətə imkan verməyəcək, uşaqlar dərslərdən yayınacaq. Özbaşına böyüyəcəklər. Amma ananın həssaslığı, övladlarına məhəbbəti, şəhid olmuş həyat yoldaşına sədaqəti ona ehtiyat gücünü səfərbər etməyə imkan verir. Yusifin birinci sinfə hazırlığı demək olar ki, uğurla keçir: "Bir həftədən sonra gülməməyə çalışdım: - Yusif, çox bilikli bir şagird olacaqsan, məşallah, bu tezliklə bütün hərfləri öyrənib oxumağa başlaya. Məşallah, ingilis dilində də, az qala, sərbəst danışsın. Gör neçə ildə o dili öyrənirsən. Fəxr edirmən sənində. Onun belə deməsi mənə daha da həvəsləndirirdi, saymağı bacarırdım, bəzi asan məsələləri də həll etməyə can atırdım". Bütün bu əhvalatları, əlbəttə, Yusif sənralar danışıq. O, yaddaş kitabını vərəqlədikcə uşaqlığının acı günləri olduğu kimi gözlərinin önündən keçir.

Hadisələrin nisbətən aram olması, həyatın öz abənginə düşməsi hom anan, həm də uşaqlarını fərahəndirir. Onlar ən yaxşı arzularla ruhlarının qanadlanmasından sevinirlər.

Yusifin bu yerdə xatirələrinin ailəyə olan yad müdaxilə ilə acı təəssüratı başlayır: "Nərgiz müəlliminin bağdandakı xoş günlərimiz çox uzun çəkərdi. Bir neçə dəfə onun həyat yoldaşı Adil gəlirdi. Ananın bundan heç xoşlanmadığını hiss edirdim. Axşamlar da bizimlə oturub yemək yedi, xeyli söhbət elədi. Ancaq, nədənsə, heç anam onunla danışırdı, sadəcə, sorgularına qısa cavab verirdi, hətta başını qaldırıb üzünə də baxmırdı. Onda bunun

səbəbini anlamırdım heç cür. Bir neçə dəfədən sonra Adil dayı gələndə anam soruşdu:

- Bəs Nərgiz niyə gəlmir?
- Nə bilim, nədənsə, bağdan xoşu gəlmir.

- Bura gəldiyinizdən xəbəri varmı?
- Əlbəttə, olurmdu heç xəbər vermədən gəlmək.

Ondan bir neçə gün sonra Nərgiz müəllimə gəldi oğlanlarıyla. Görüşüb söhbət etdilər xeyli, onun gəlişi doğrudan da, bizi çox sevindirdi, axşam çay zamanı anam soruşdu:

- Bəs, Adil qardaş niyə gəlmir bağa?
- O sevmir bağa gəlməyi.
Anam təəccübləndi:

- Sevmirmi?
- Hə, niyə təəccüb etdin ki?
- Vallah bilmirəm sizin hansınız doğru deyirsiniz.

- Anlamadım.

- Keçən həftə Adil qardaş iki-üç dəfə bağa gəldi, mən də sənə soruşdum. Dedi ki, Nərgiz bağa gəlməyi sevmir". Yazıçı Ulduz Qasımın canlı dialoqları yaratmaq ustalığı burada da özünü göstərir. Hər kəsi öz ritorikası, danışıq tərzi, söhbətdəki səmimiyyəti ilə tanıtmayı müəllif daha üstün tutur.

Bir anlığa oxucuya elə gələ bilər ki, Zeynəb ana çətin dilemma qarşısında qalacaq. Nərgizin həyat yoldaşı Adilin çürüklüyünü, ailəyə müdaxilə cəhdlərini necə aşkarlayacaq. Amma bütün bu narahatlıqlara ehtiyac qalmır. Nərgizlə Zeynəbin arasındakı səmimi dialoq vəziyyəti tam aşkara çıxarır. Daha bundan o tərəfə örtülü heç nə qalmır. Əslində onların nisbətən örtülü şəkildə söhbət zamanı çözülməsi

tərəfə də, kifayət qədər sərt cavabını alar. Ancaq Zeynəb həm də istəyir ki, ona yaxşılıq etmiş Nərgizin özü də pis vəziyyətə düşməsin. Ona görə də onların nisbətən yumşaldılması halda Nərgizə danışıq. Və bu mənərə Yusifin yaddaşında çox ağırlı iz buraxır. O, uşaq düşüncəsi ilə anasının nə çəkdiyini kifayət qədər yaxşı təsəvvür edir: "Bilirdim ki, anam çıxılmaz vəziyyətə düşüb. Nərgiz müəllim gələndən sonra onun üzünə, sanki bir qara bulud gəlməmiş, səbəbini deyə bilmirdim. Nə qədər İbrahimlə oynasam da fikrim ananın yanında idi. Şuşanı tərk edəndən və atamın şəhid olduğu gündən bəri, sanki, on il qocalmış, saçlarına dəm düşmüşdü, zəifləmişdi. Üz-gözü də Şəfiqə nənamından heç geri qalmırdı. O gün gələndə də Nərgiz müəllimə danladı onu xeyli, özünə bir fikir ver, üz-gözün lap altmış-yedmiş yaşındakı qadınlarınkına bənzəyir, - dedi. Bəyəm, sən kim Qarabağdan qaçan yoxdu?". Biz Yusif təkcə uşaq kimi təsəvvür etmirik. O həm də müəllifin həyatı müşahidə edən gözleridir. Müəllifin düşüncələrini ifadə edən obrazdır.

Ulduz Qasım qəhrəmanlarının taleyini o qədər həssaslıqla təsvir edir ki, sanki öz həyatını yazır. Yusifin düşüncələri ilə olsa da, Zeynəb ananın yaşadığı iztirabları özünün dərdi, əzabı kimi təsvir edir. Şübhəsiz, o, Zeynəbin düşüncələri çıxılmazlıqda onun nələr çəkdiyini aydın təsəvvür edir. Elə buna görə də Zeynəb müəlliminin iztirablarını sanki özünün daxili aləmində yazılanlar kimi oxuyur.

Nərgizdə müəyyən fikir yaranmasına səbəb olur: "Nədənsə, müəllimə təəccübləndi, xeyli fikrə gəldi, bundan ananın da kefinin pozulduğunu anlamadım. Bir az keçəndən sonra onların ikilidə söhbətlərini eşitdim evyanda. Nərgiz müəllimə, nədənsə, fikirlidi:

- Mənə dedi ki, bacısığın bağı var bir az bizimkindən o tərəfdə gedəcəm işdən sonra. İkinci dəfə də işdə qaldığını söylədi. Heç başa düşə bilmirəm onun hərəkətlərini. Uşaqların da yanında çox söz-söhbət olmasını istəmirəm, yaxşı bilirsən onların psixologiyasına pis təsir edər belə danışıqlar. Nədənsə, son zamanlar onun hərəkətləri mənə narahat edir.

- Bağışla, Nərgiz, onun sənə bura gəlməsi mənə də çox narahat edir, lakin bura onun evidi, qova bilmərəm, sən Allah mənə bir yol göstər.

O, ananı qucaqladı:

- Bədi, bu qədər narahat oldum, özünə gəl, mən onsuz da bilirəm ki, iki dünya bir olsa da, sən başqa bir yola ayaq basmazsan. Mənim dərdim onun həddini aşmasdı. Qorxuram sənə incərdən onun yersiz hərəkətləri, sözləri". Adil kimi insanlar (əslində insançıqazlar) ad deyil. Onlar da istər qadın olsun, istərsə də kişi doğub törəyə bilir, nəsil verir, bir sözlə, öz xislətlərini yaşadırlar. Təbiətləri aşkara çıxanda isə insanlar onların lənətlə damğalayır, nifətlə gözlərinin ünvanına çevirirlər. Bəs onlar necə olur ki, nəslən kəsilim, cəmiyyətdən yox olurlar? Çünki cəmiyyət ayrı-ayrı ismətlərini gözləyən insanların abır-həyə pərdəsini qorumaq istəkləri sayəsində bu insançıqazlar da özlərinin cismən yaşamağını təmin edə bilirlər.

Zeynəb ana çıxılmaz vəziyyətdədir. Onun üçün namusu hər şeydən üstündür. Şübhəsiz, Adil onun mənəvi ucalıq zirvəsinə qalxa bilməz. Hətta ona yaxınlaşmaq cəsarətini belə gös-

Ulduz Qasımın təsvirlərinin reallığı ona görə təsiredicidir ki, o özü də daim Qarabağdan qaçqın düşən insanların yaşadığı həyatın ağır-acıların daşıyıcısı olub. Onlarla birgə nəfəs alıb.

Demək, sözümlərin əvvəlinə qayıtmaq onu deməliyəkdir ki, Zeynəb ana övladlarını saxlamaq üçün maddi təminat uğrunda nə qədər çalışırsa, bir o qədər də ləyaqətini qorumaq, şəxsiyyətini hiç etmək yolunda mübarizə aparır. Yaşadığı həyatın ağır-acıları maddiyyatla bağlı olsaydı, heç onu bir o qədər də əzməzdi. Amma o hiss edir ki, təbiətə cılız insanlar müxtəlif yöndən tamah məqsədi ilə bir ananın əhəng-dar həyatını dağıtmaq, onu özlərinin niyyətlərinə tabe etmək məqsədləri güdürlər. Bu vaxımdan Zeynəb ana kifayət qədər təcrübəlidir. Çünki qaynanası Şəfiqə onu nə qədər qəddarlıqla sıxsaxsa da, əzə bilməmişdi. O, son ana qədər ərinin adına ehtiramını saxlamış, hətta qaynanasının üzünə də ağ olmamışdı. Əgər belə demək mümkün olsaydı, həyatın kifayət qədər sərt imtahanlarını Zeynəb ana arxada qoyub. İndi Adilin onun həyat yolunun üstünə çıxması Zeynəb ananı demək olar ki, qorxutmur. O bu maneəni də cəsarətlə dəf edib biləcəyini inanır. Ancaq çox istəyir ki, bu mübarizəni o, elə bir şəkildə qələbəyə çatdırсын ki, bir başqa kimsəyə ziyanı, zərəri dəyməsin. O cümləndən, Adilin arvadı Nərgiz müəlliməyə.

Ulduz Qasım bütün əsər boyu Zeynəbin ləyaqət uğrunda savaşını həyat həqiqətlərinə uyğun verə bilib. Bütün bunlar Azərbaycan həyatının son qərinədə yaşadığı reallıqlardır.

Bəli, Qarabağ həm də ləyaqət uğrunda savaşıdır.